

نمایشنامه‌نویسی در ایران

جلد اول
(از دوران کهن تا پایان دوره‌ی قاجار)

دکتر مجید سرسنگی

دانشیار گروه آموزشی هنرهای نمایشی

دانشکده‌ی هنرهای نمایشی و موسیقی پردیس هنرهای زیبا
دانشگاه تهران

۱۳۹۲

www.ketab.ir

سرشناسه	: سرسنگی، مجید، ۱۳۴۶ -
عنوان و نام پدیدآور	: نمایشنامه‌نویسی در ایران (جلد اول)/ مجید سرسنگی
مشخصات نشر	: شمیرانات: انتشارات دریاپیگی، ۱۳۹۴.
مشخصات ظاهری	: ۴۵۴ ص.
شابک	: ۹۷۸-۶۰۰-۹۵۷۸۲-۰۰-۷
وضعیت فهرست‌نویسی: فیا	
یادداشت	: کتابنامه
موضوع	: نمایشنامه‌های ایرانی -- نمایشنامه‌نویسی
رده‌بندی کنگره	: ۱۳۹۴ ن ۴/س ۳۸۲۴/ PIR
رده‌بندی دیوپی	: ۸۶۲
شماره کتابشناسی ملی	: ۳۹۸۳۷۴۸

www.daryabeygipublications.com

نمایشنامه نویسی در ایران

جلد اول

(از دوران کهن تا پایان دوره قاجار)

مجید سرسنگی

دانشیار گروه آموزشی هنرهای نمایشی

دانشکده هنرهای نمایشی و موسیقی پردیس هنرهای زیبا
دانشگاه تهران

نوبت چاپ: اول / پاییز ۱۳۹۴

شمارگان: ۱۱۰۰ نسخه

مدیر هنری: سحر تقوی (آتلیه دید نو)

طراح جلد: میرحسین دریابیگی (آتلیه دید نو)

صفحه آرا: حانیه سادات باقرچیمه (آتلیه دید نو)

قیمت: ۳۵۰۰۰ تومان

تمامی حقوق مادی و معنوی این کتاب برای ناشر محفوظ است.

فهرست

مقدمه	۱۵
فصل اول: نمایشنامه‌نویسی قبل از دوران قاجار	۱۷
متون مقدس (متون دینی)	۲۰
متون نمایشی سانسکریت	۲۱
متون مربوط به نمایش‌های آیینی و سنتی	۲۳
شبه‌خوانی (تعزیه) و شبه‌نامه	۲۴
مضمون در شبه‌خوانی و شبه‌نامه‌ها	۲۶
منابع شبه‌نامه‌ها	۲۷
خاوران‌نامه	۲۸
حمله‌ی حیدری	۲۸
ملا حسین کمال واعظ کاشفی سبزواری	۲۹
مجموعه‌ی خوچکو	۳۸

۳۸.....	مجموعه‌ی پلی.....
۳۸.....	مجموعه‌ی لیطن.....
۳۸.....	مجموعه‌ی چرولی.....
۳۹.....	انواع شبیه‌خوانی.....
۳۹.....	پیش‌واقعہ.....
۴۰.....	مجلس تعزیه‌ی «عباس هندو».....
۵۶.....	درباره‌ی مجلس «عباس هندو».....
۵۸.....	مجلس تعزیه‌ی «عباس هندو» به‌عنوان یک «پیش‌واقعہ».....
۵۹.....	واقعہ.....
۵۹.....	مجلس تعزیه‌ی «شهادت امام حسین (ع)».....
۱۲۰.....	درباره‌ی مجلس «شهادت امام حسین (ع)».....
۱۲۲.....	مجلس تعزیه‌ی «شهادت امام حسین (ع)» به‌عنوان یک «واقعہ».....
۱۲۲.....	گوشه.....
۱۲۳.....	مجلس تعزیه‌ی «شست بستن دیو».....
۱۳۷.....	درباره‌ی مجلس «شست بستن دیو».....
۱۳۸.....	شبیه‌نامه‌ها به‌عنوان متون نمایشی.....
۱۴۰.....	عناصر نمایشی داستان.....
۱۴۰.....	شخصیت‌پردازی.....
۱۴۵.....	زبان.....
۱۴۵.....	فضاسازی.....

۱۴۵.....	گفتگو.....
۱۴۶.....	تک‌گویی با خویشتن.....
۱۵۰.....	تک‌گویی با مخاطب فرضی.....
۱۵۲.....	گفتگو با دیگران.....
۱۵۸.....	عنصر خیال.....
۱۵۹.....	موضوع، زمان و مکان.....
۱۵۹.....	وحدت زمان.....
۱۶۰.....	وحدت مکان.....
۱۶۰.....	وحدت موضوع.....
۱۶۳.....	متون نمایش‌های شادی‌آور عامیانه.....
۱۶۳.....	نمایش سیاه‌بازی امیرارسلان رومی.....
۱۶۵.....	پرده‌ی اول.....
۱۷۷.....	پرده‌ی دوم.....
۱۸۷.....	پرده‌ی سوم.....
۱۹۷.....	پرده‌ی چهارم.....
۲۰۷.....	پرده‌ی پنجم.....
۲۱۷.....	نمایش‌های شادی‌آور و متون نمایشی آن‌ها.....
۲۱۷.....	طرح داستانی.....
۲۱۸.....	شخصیت‌ها و شخصیت‌پردازی.....
۲۱۸.....	شخصیت مرد اصلی.....

۲۲۱.....	شخصیت زن اصلی.....
۲۲۳.....	نوکر.....
۲۲۳.....	شخصیت‌های فرعی.....
۲۲۳.....	شخصیت‌های خیالی.....
۲۲۴.....	زمان و مکان.....
۲۲۵.....	ادبیات و زبان.....
۲۲۵.....	محتوا و موضوعات.....
۲۲۷.....	فصل دوم: نمایشنامه‌نویسی در دوران قاجار
۲۲۹.....	سلسله‌ی قاجار از منظر اجتماعی.....
۲۳۱.....	ادبیات و هنر در دوران قاجار.....
۲۳۲.....	تأثیرگذاران بر ادبیات دوران قاجار.....
۲۳۳.....	عبدالرحیم طالبوف.....
۲۳۵.....	میرزا آقاخان کرمانی.....
۲۴۳.....	حاج زین‌العابدین مراغه‌ای.....
۲۴۵.....	نمایش‌فرنگی و سفرنامه‌های فارسی.....
۲۴۶.....	مسیر طالبی فی بلاد افرنجی.....
۲۴۶.....	سفرنامه‌ی میرزا صالح شیرازی.....
۲۴۶.....	احوال‌ات سفر میرزا مسعود.....
۲۴۷.....	شرح مأموریت حسین‌خان آجودان‌باشی.....
۲۴۷.....	سفرنامه‌های مربوط به سفرهای ناصرالدین‌شاه به اروپا.....

۲۴۷.....	سفرنامه‌ی ابراهیم صحاف‌باشی
۲۴۷.....	سایر گزارش‌ها
۲۴۸.....	روزنامه‌های فارسی‌زبان و نمایشنامه‌نویسی
۲۴۸.....	نخستین نمایشنامه‌نویسان فارسی‌زبان، نخستین نمایشنامه‌های فارسی
۲۴۹.....	آخوندزاده؛ طلایه‌دار نمایشنامه‌نویسی و نقد نمایش
۲۵۰.....	داستان
۲۵۰.....	نمایشنامه‌ها
۲۵۰.....	درباره‌ی نمایشنامه‌ها
۲۵۰.....	مرد خسیس
۲۵۱.....	حکایت خرس قول‌دور باسان
۲۵۱.....	وزیر خان لنکران
۲۵۱.....	موسیو ژوردان
۲۵۱.....	وکلای مرافعه
۲۵۱.....	حکایت ملا ابراهیم خلیل کیمیاگر
۲۵۲.....	سرگذشت وزیر خان لنکران
۲۵۵.....	مجلس اول
۲۶۵.....	مجلس دوم
۲۷۵.....	مجلس سیم
۲۸۳.....	مجلس چهارم
۲۹۳.....	ویژگی‌های آثار آخوندزاده

۲۹۳	 میرزا ملکم خان ناظم الدوله؛ ادیب سیاست پیشه
۲۹۴	 میرزا عبدالرحیم طالبوف تبریزی؛ نویسنده‌ی منورالفکر
۲۹۵	 میرزا آقاخان کرمانی؛ منتقد ادبی
۲۹۵	 میرزا آقای تبریزی؛ اولین نمایشنامه‌نویس به زبان فارسی
۲۹۶	 درباره‌ی نمایشنامه‌ها
۲۹۶	 سرگذشت اشرف خان حاکم عربستان در ایام توقف او در تهران
۲۹۶	 طریقه‌ی حکومت زمان خان بروجردی و سرگذشت آن ایام
۲۹۷	 حکایت کربلا رفتن شاه قلی میرزا و ...
۲۹۷	 حکایت عاشق شدن آقا هاشم خلخالی به سارا نام دختر حاجی پیرقلی و سرگذشت آن ایام
۲۹۷	 حکایت حاجی احمد مشهور به حاجی مرشد کیمیاگر
۲۹۹	 زمان خان بروجردی
۳۰۱	 مجلس اول
۳۰۷	 مجلس دوم
۳۱۵	 مجلس سوم
۳۲۳	 مجلس چهارم
۳۳۱	 ویژگی‌های نمایشنامه‌های میرزا آقای تبریزی
۳۳۳	 کتاب‌شناسی و منابع
۳۳۹	 ضمایم
۳۴۱	 ضمیمه‌ی یک: مجلس ذبیح اسماعیل (ع)
۳۴۳	 ضمیمه‌ی دو: مجلس تعزیه‌ی «هابیل و قابیل»

۳۸۹.....	ضمیمه‌ی سه: نمایشنامه‌ی بقال‌بازی در حضور
۳۹۰.....	مجلس اول
۳۹۶.....	مجلس سوم
۴۰۳.....	ضمیمه‌ی چهار: «صحبّت چهاردهم» از کتاب احمد
۴۰۷.....	ضمیمه‌ی پنج: بخشی از کتاب سیاحت‌نامه‌ی ابراهیم بیگ
۴۱۱.....	ضمیمه‌ی شش: نمایشنامه‌ی وکلای مرافعه
۴۱۳.....	مجلس اول
۴۲۸.....	مجلس دویم
۴۴۶.....	مجلس سیّم

مقدمه

سخن گفتن در خصوص نمایشنامه‌نویسی در ایران، وجوہات مختلفی را شامل می‌شود. به عبارت دیگر، امکان دارد افراد مختلف با دیدگاه‌های متفاوت، قرائت‌های مختلفی را از نمایشنامه‌نویسی در ایران داشته باشند.

برخی از محققین معتقدند که ایران، برخلاف تمدن‌هایی چون یونان، فاقد «شعر نمایشی» بوده و بیشتر ادبای این کشور در دو ساحت «شعر حماسی» و «شعر غنایی» خالق آثارى برجسته بودند و نتیجتاً سابقه‌ی نمایشنامه‌نویسی در ایران به دوران جدیدتر، یعنی دوران قاجار بازمی‌گردد - دورانی که هنرمندان و نویسندگان ایرانی با فن نمایشنامه‌نویسی کشورهای دیگر آشنا شدند و ابتدا ترجمه‌ی نمایشنامه‌های نویسندگان غیر ایرانی و سپس اقتباس و تقلید از اسلوب این نمایشنامه‌ها و تطبیق دادن آن‌ها با داستان‌ها و فرهنگ ایرانی موجب پدیدار شدن «نمایشنامه‌نویسی در ایران» شد.

اما اگر نگاه عام‌تری به هنر نمایشنامه‌نویسی داشته باشیم، شاید بتوان شواهدی را پیدا کرد که دال بر وجود نمایشنامه‌نویسی در ایران حتی پیش از دوران قاجار باشد - هرچند آثاری که به عنوان شاهد این مدعا مطرح می‌شوند، بسیار ابتدایی بوده و از نظر فنی قابل قیاس با نمایشنامه‌های متأخر ایرانی نباشند.

جلد اول از کتاب «نمایشنامه‌نویسی در ایران» به دنبال ارائه‌ی شواهدی از این دست می‌باشد؛

پرداختن به آثاری که می‌توان از آن‌ها به‌عنوان نمایشنامه‌های اولیه یا متونی که زمینه‌ساز رشد نمایشنامه‌نویسی در ایران شدند، یاد کرد.

در این کتاب همچنین به جریان نمایشنامه‌نویسی در ایران، در دوران قبل از سلطنت پهلوی اول پرداخته شده است. جریانی که از یک‌سو شامل نهضت ترجمه‌ی آثار نمایشی غیرایرانی و در مواردی تلاش برای بومی‌سازی این آثار است و از سوی دیگر به خلق نخستین نمونه‌های نمایشنامه‌های ایرانی توسط نویسندگان ایرانی می‌پردازد. در متن و ضمیمه‌های این کتاب تعدادی از مهم‌ترین متون و نمایشنامه‌های این دوران برای مطالعه‌ی دقیق‌تر آورده شده است.

www.ketab.ir